

Op zoek naar de Landgraaf

Is het een middeleeuwse doornhaag, een woonplaats van 'auvermannetjes' of een deel van de Limes Romanes? Wie zal het zeggen? 'Te voet' dook in de archeologie en wandelde langs een geheimzinnige gracht, die op de vreemdste plekken in het landschap opduikt. Streekbewoners noemen het De Landgraaf, een eeuwenoude greppel van bijna dertig kilometer lang die in een wijde ring door het heuvelland achter Heerlen loopt, langs grafheuvels en heidevelden.

door Frank Flippo

Foto boven:
Sintelberg bij
Schrieversheide

Toen ik een maand geleden de Selfkant bezocht, achter Sittard, wees de Sittardse archivaris mij op de Landgraaf. 'Nee, het is geen oude mijn. De Landgraaf is een greppel', vertelde hij. Hij loopt als een halve cirkel langs de plaatsen Schinveld, Brunssum, Heerlen en Landgraaf, en zet zich dan nog een tijdje over de grens voort, waar hij Alleegraaf heet. Sommigen zeggen dat de Alleegraaf iets anders is, want het profiel is niet hetzelfde en er is ook een onderbreking tussen de Alleegraaf en

biijltje, resten van een vuursteen-werkplaats, klokbekerscherfjes en een urn.

De tweede verklaring komt van ene H. Hardenberg in 1946. Hij opperde dat de Landgraaf een prehistorische burcht is, zoals de Huneschans (Uddel), de Batavenburcht (Nijmegen) en de Cabergse burcht (Maastricht). Archeologen concludeerden later dat die burchten veel kleiner zijn dan de landgraaf en onderling sterk verschillen. Ze stammen ook uit verschillende perioden. F.X. Schobben haakte hierop in 1952 in. Ook hij dacht dat de Landgraaf een burcht was, maar wel een stuk jonger. Volgens hem is hij gebouwd door Kelten of Eburonen. In dat

In 'De Bello Gallico' beschrijft Julius Caesar nauwkeurig hoe het graven van zo'n spitsgracht en verdedigingswal in zijn werk ging en wat daar allemaal voor nodig was; onder meer 5- a 6000 soldaten en voor een lengte van negentien mijl een grondverplaatsing van 420.000 kubieke meter.

De Landgraaf loopt door de Heerlerheide en daar werd een gebroken kruik gevonden met Romeinse munten uit ongeveer 400 na Christus. Een veld bij de Landgraaf heet De Paal, in het Duits Pfahlgraben. En Pfahlgraben is de Duitse naam voor de Limes Romanes, de Romeinse grensverdediging.

versterken vanwege plunderende Hollandse en Spaanse troepen. Maar laat een leger zich tegenhouden door een doornhaag? Dus 'het besluit van Gulik' is misschien niet meer dan een wankle veronderstelling. Verdere research kan uitsluitsel bieden. Je kunt bijvoorbeeld onderzoeken of er op regelmatige afstand van de Landgraaf uitkijkpunten zijn geweest. Op oude landkaarten en in Bourgondische archieven worden misschien de datum van aanleg en de functie van de Landgraaf beschreven.

de Landgraaf.

Maar voor mij is het kaartje aanne-
melijk genoeg. Het verband lijkt
logisch. Maar wat voor den drom-
mel dóet zo'n greppel daar? Hij slin-
gert rond een onbewoond gebied van
42 vierkante kilometer en trekt zich
niets aan van de landsgrens. Wie
heeft hem gegraven, en waarom?
Vier verklaringen doen de ronde. De
oudste werd geopperd door de
Aachener Stadszeitung op 8 juli
1840. De Landgraaf heet daar een
diepe loopgraaf die deel uitmaakt
van de grafheuvels bij de
Nieuwenhagerheide. Die heuvels
zijn meer dan vierduizend jaar oud.
Vondsten in de omgeving dateren
ongeveer uit dezelfde tijd: een vuist-

Foto boven:
Een fijn stukje
ongekanaliseerde
Rode Beek

en bronstijd (voor 500 v. Chr.).
Vergelijkingsmateriaal vind je in de
omgeving van Trier. Daar ligt de
Hunnenring, een onvervalste
Keltenburcht. Maar de Hunnenring
is totaal anders opgebouwd. Hij
bestaat uit gestapelde brokken
natuursteen, aan de binnenkant
gestut met palen. Terwijl de
Landgraaf een gegraven greppel is
met opgeworpen aarden wallen ter
weerszijden.

In 1965 werd in Schinveld de
Landgraaf doorsneden en bij toeval
een urn gevonden uit 500 tot 700
voor Christus. Een kruik uit de
Hallstatt-cultuur, uit de tijd van de
Kelten. De kruik werd ónder de
gracht gevonden; de Landgraaf kan
dus van jonger datum zijn.
Een deel van de Landgraaf bij
Schinveld heet De Kem, afgeleid van
het Keltische woord caminos, ver-
harde weg. In datzelfde Schinveld
heet een ander stuk de
Boebengracht, of Boebegraaf, parallel
aan de Bouwberg straat. De naam
Bouwberg komt van Boebenbergh.
'Boeben' zijn aardmannetjes of
kabouters.

In het aanpalende Brunssum loopt
de Landgraaf langs alweer een
'bezielde' plek, de Ouverberg. Ouver
komt van Auver, van
Auvermannetjes. Auf of alf betekent
elf of kabouter. Je hoeft maar aan
Ierland te denken om de associatie
Kelten-kabouters te maken.

Limes Romanes

De derde hypothese is dat de
Landgraaf een Romeinse schepping
is. Volgens J.A. Ort (1884) werd hij
gegraven door inheemse bewoners
onder Romeins toezicht, als verdedi-
gingswal tegen de oprukkende
Germanen. Een Romeinse wal
bestond uit een spitsgracht, aarden
wallen en palissaden. Bij Heerlen en
Nijmegen en op andere plekken in
ons land zijn er sporen van aange-
troffen.

Landgraaf heeft het als de
Romeinse spitsgrachten een duidelijk-
ke V-vorm. Dit bleek na een afgra-
ving in de jaren zestig, waarbij het
bodemprofiel kon worden onder-
zocht.

Er zijn overigens nog geen gegevens
bekend over een legerplaats of een
Romeinse grens in de buurt van de
Landgraaf.

Landweer

De vierde veronderstelling komt uit
1926. Volgens P.A. Tholen was de
Landgraaf een landweer. Een land-
weer was een laat-middeleeuwse
verdedigingswal, waarop een doorn-
haag was aangebracht. Landweren
konden kilometers lang zijn. Ze
beschermden het vee en de platte-
landbewoners tegen plundering en
brandschatting. Waar de landweer
een weg kruiste, bracht men een
slagboom aan. De Landgraaf zou
parallel lopen met middeleeuwse
landsgrenzen.

Enkele historische gegevens lijken
dit te ondersteunen. Ze gaan alle-
maal uit van een tijdstip ergens rond
1400. Veeroof begon problematisch
te worden in het destijds door
Bourgondië beheerste gebied. Philips
de Stoute besloot bij wijze van maat-
regel de landweren te herstellen.
Rond diezelfde tijd werd ook het
Heerlense fort versterkt en beleger-
den Bourgondiërs de burcht van het
net over de grens gelegen Gangelt.
In de gehele veertiende, vijftiende en
zestiende eeuw bleven de landweren
een effectieve hindernis voor plun-
deraars, struikrovers en veedieven.
Veel plaatsen in de buurt van de
Landgraaf hadden landweren: onder
andere Vlodrop, Mönchengladbach,
Aken en Sittard. Soms werden ze
lange tijd verwaarloosd, maar in tij-
den van onrust werden ze dan weer
versterkt.

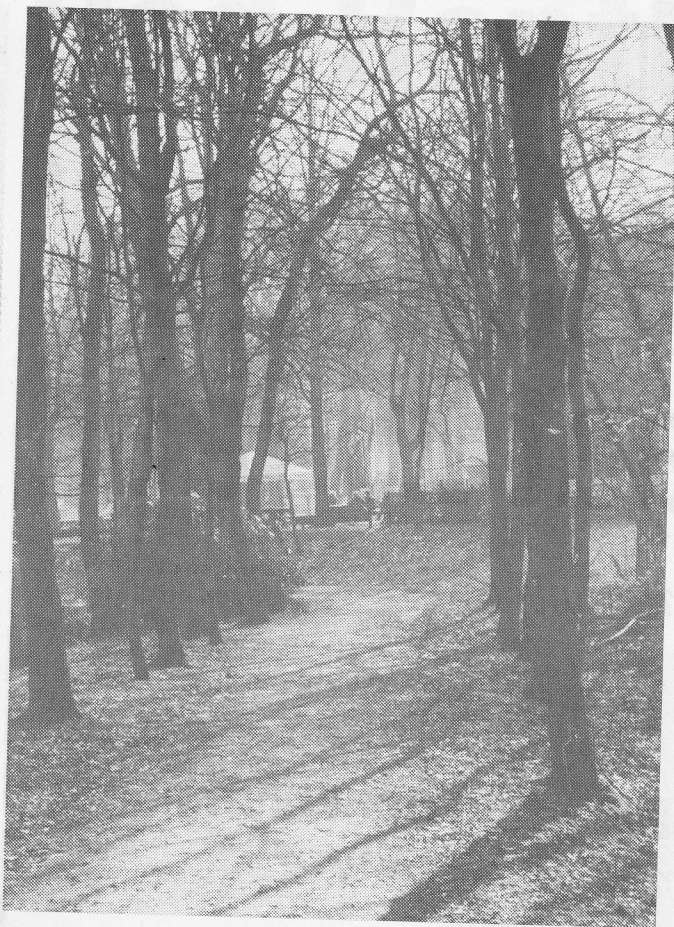
Zo zou in 1596, achttien jaar na het
uitbreken van de Tachtigjarige
Oorlog, het Hertogdom Gulik beslo-
ten hebben de landweren weer te

Lopen langs het tracé

Het oorspronkelijke tracé beschrijft
zo ongeveer een cirkel of een zak,
open aan de bovenkant. Daar liggen
moerassen en een beekdal, een
natuurlijke barrière dus. En wat zit
er binnen de cirkel? Een heuvelachtig
heidegebied met prachtige verge-
zichten. Het bewandelen waard dus.
Op een uitzonderlijk warme voor-
jaarsdag is het zover en vertrek ik
naar Limburg. De dichte mist die
ons land die dag als een deken over-
dekt, lost op precies op het ogenblik
dat de trein Zuid-Limburg binnen-
glijdt. Het tijdstip werkt mee, elf uur
's ochtends, maar dit belet me niet
te denken dat dit het enige zonnige
stukje Nederland is. In Schinveld
loop ik voor het eerst dit jaar zonder
jas, een elektronische thermometer
wijst zeventien graden. Laat nu de
Landgraaf maar komen.

De eerste sporen liggen bij
Schinveld. Ten noorden van het dorp
liggen moerassige, vroeger moeilijk
doordringbare bossen, zonder het
geringste teken van een Landgraaf.
In Schinveld volg ik nauwgezet het
tracé zoals beschreven in het mij
toegestuurde artikel.

Een vriendelijke caissière in een
buurtwinkel tekent voor mij een
plattegrondje hoe ik in De Kem
moet komen, het geregistreerde eer-
ste deel van de Landgraaf. Maar De
Kem is helemaal niets. Er staan
woonwagens langs een uitvalsweg
en er liggen hondendrollen. De
Boebegraaf blijkt een nieuwbouw-
wijk, de Bouwbergstraat een drukke
doorgaande weg. Nergens een spoor

van de Landgraaf.

Pas ten zuiden van het dorp, op een bospad aan de zuidkant van de lokale camping, kom ik na enige moeizame omzwervingen op een pad dat een flinke kuil wordt waar hij een soort van greppel kruist. De greppel heeft twee aarden wallen. Fijn dat het geen zomer is, anders hadden de bladeren het bodemreliëf onzichtbaar gemaakt. Zou dit 'm zijn? Er liggen hier veel sleuven en hobbels.

Ik loop het bos weer uit. Daar loopt een veel rigoureuzer 'landgraaf': een autoweg doorsnijdt een heuvel. Met gevaar voor eigen leven steek ik over en klim aan de andere kant omhoog, langs het tuinhok van een vrijstaand woonhuis. Daarachter begint

*Foto boven:
Bij café Het
Schuttershuuske
is de Landgraaf
goed te zien.*

*Foto midden:
De vergeslachten
achter Heeren.*

goed te zien. En daar, puf, hijg, vind ik eindelijk een onmiskenbaar spoor. Eindelijk ben ik overtuigd; de sleuf in het rommelige weilandje ligt precies op de richting die het kaartje aangeeft.

Afcent

Nu laat ik mijn spoor niet meer los. Ik volg de aangewezen route en loop even later tussen de rare vierkante heuvels van een gesloten mijn. Tegenwoordig woont de Afcent er, de 'Allied Forces Central Europe'. Sinds wanneer is Nederland geen West-Europa? Misschien dat Limburg onder Centraal Europa valt, maar met zulke streekgebonden nuances houden militairen zelden rekening. Ik hou het erop dat ze met typisch Amerikaans onbenul het hele continent tussen Noordzee en Russische Grens Central Europe noemen.

Bij de toegangshekken staan bewakers. De achtertuinen van de belendende woningen bestaan uit karakterloze gazons met hoge schuttingen eromheen, precies als in de Donald Duck. De scholengemeenschap tegenover de woningen draagt een Engelse naam. Het is een kil, symmetrisch gebouw met veel glas en een 'huge parking lot'. Het enige wat de eentonigheid doorbreekt zijn de kindertekeningen achter een venster op de tweede verdieping. Kleuterschool, basisschool en voortgezet onderwijs ineen?

Achter de scholengemeenschap begint het normale Brunssum weer. Er ligt een kleine, smaakvol ingerichte maar helaas op woensdagmiddag gesloten IVN-instructietuin. Daarnaast loopt een toegangsweg omhoog naar de Brunsummerheide, het grootste aaneengesloten stuk natuur in oostelijk Zuid-Limburg. Echte heide, rozig glanzend in de zon van een maartse zomer-middag. De Landgraaf ben ik weer kwijt. Moedeloos passeer ik de

Brunsummerheide. Ik kijk om, recht tegen een gitzwarte, onheilspellende sintelberg aan. De top is begroeid met een moedig rijtje berken. Maakt het tegenlicht de berg zwart, of zijn het de sintels? Ik loop naar de bult.

Tussen oude bomen schemert het ronkende gevaarte van een cementfabriek; vlak naast een enorme zandgroeve. Het roerloze gevaarte produceert stampende geluiden; een in zijn slaap hoestende mastodont. Het pad wordt een zandtalud met trucksporen. Verderop liggen nog meer bestofte gebouwen, het wordt er niet interessanter op. Ik loop terug naar de vijfsprong en sla het tweede pad in recht naar het zuiden, langs de zandafgraving. Vanuit de diepte klinkt het nijldige-wespengebrom van motorcrossers.

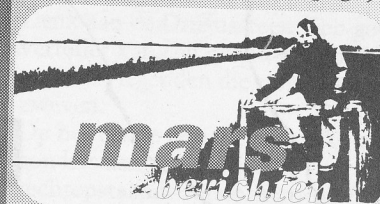
Tippelzone

Via een afgelegen straatje en een boszoom keer ik terug naar de Landgraaf. In het straatje staan bloemen in zinken emmers. Achter een raam prijkt een krantenartikel over de tippelzone in deze buurt. Boze buurtbewoners verjoegen de prostituees en hoerenlopers en zijn daar getuige de toonzetting van het verhaal behoorlijk trots op. 'Maar we houden voet bij stuk', klinkt het krijgshaftig.

Op de plek waar mijn pad de Landgraaf weer kruist, vraagt een dikke fietsende Brunssumse mij de weg naar Brunssum. Haar zoontje achterop slaat beduusd zijn ogen neer als ik zijn starende blik beantwoord.

Na al dat vermoeiende spoorzoeken van deze middag de laatste drie kilometer van de Landgraaf. Het pad loopt voor het eerst precies door de greppel en de wanden worden alsmear steiler. Links en rechts gloeien landerijen waarover een

vervolg marsberichten van pag. 9

Het Van Heekpad

Bij de naam Van Heekpad moest ik meteen denken aan een route door Twente. De Van Heeks zijn immers als textielbaronnen in Enschede begonnen. Het nieuwe Van Heekpad ligt echter veel zuidelijker, in de driehoek Nijmegen-Zevenaar-Emmerich, waar de Rijn door de Gelderse Poort stroomt. Het is een meerdaagse rondtocht van ruim zeventig kilometer door het heuvelachtige Montferland en het vlakke Rivierengebied, tussen de kastelen Huis Bergh (bij 's Heerenberg) en De Doornenburg (bij Gendt).

De naam is een erbetoon aan Jan Herman van Heek (1873-1957). Inderdaad, een telg uit het bekende Twentse geslacht van katoenfabrikanten die met veel geld, grote inzet en vasthoudendheid deze middeleeuwse kastelen en het omringend landschap voor het nageslacht heeft weten te behouden. De maker van het pad, Ruud van Ommen uit Amstelveen had aanvankelijk geenszins de bedoeling iets met Van Heek te doen. 'Toen ik die route aan 't uitzetten was, kwam ik overal de naam Van Heek tegen', vertelde hij in een interview aan het Gelders Dagblad. 'Om meer te weten te komen nam ik contact op met Huis Bergh. De (gelijknamige) stichting was juist bezig met het organiseren van het gouden jubileum. Daar paste de route uitstekend in.' Zo werd het Van

gevaar voor eigen leven steek ik over en klim aan de andere kant omhoog, langs het tuinhok van een vrijstaand woonhuis. Daarachter begint een venig stuk grond met puntige heuvels. Achter die heuvels daal ik af naar de Rode Beek, gekanaliseerd en wel.

Grondig speurwerk op mijn gebrekkige kaart leert me dat de Landgraaf tussen de Rode Beek en de bebouwing van Brunssum loopt. Je loopt hier zo goed als in Brunssum, het geschreeuw op de sportvelden is te horen. En daar zie ik inderdaad een flauwe inzinking, een zeer ondiepe greppel, nauwelijks te zien, maar wel met iets opstaande randen. Het bos is er geheel overheen gegroeid. Langs de randen staan twee hoge rijen bomen. Het kan net zo goed een in onbruik geraakte laan zijn op een landgoed. Maar het moet hem zijn; het klopt precies met het stukje achter de camping.

Tijdens het lopen verandert het bos in een park met drukbezochte visvijvers, donkere rechthoekige spiegels onder een lichte lucht. Hier gorgelt ook een fijn stukje ongekanaliseerde Rode Beek.

Bij de uitspanning Het Schuttershuuske, is volgens het artikel dat ik meesleep, de Landgraaf

in de zon van een maartse zomermiddag. De Landgraaf ben ik weer kwijt. Moedeloos passeer ik de Zeekoelen, een diep gat met vijvers op de bodem. Enigszins verhit bereik ik het

rechts glooien landerijen waarover een oude trekker eenzaam voort-

bezoekerscentrum. Het terras ziet er heerlijk uit, met een prachtig uitzicht over de rozige heuvels en de dennenbossen.

Maar ik kom voor de wandelkaart die ze hier verkopen, omdat daar ook de Landgraaf op staat ingetekend. De kaart is in herdruk, maar ik krijg een fotokopie. De waarschuwing dat ik de Landgraaf alleen mag volgen waar een pad loopt, sla ik in de wind. Hier, worstelend door woekerend struikgewas, vind je de ware stilte. Nabij de Heksenberg, ver van alle rumoer, knap ik een uiltje tussen harsige dennenappels en wiegende kruinen.

Er ligt een vijsprong vlakbij, het is het zuidelijke einde van de

pruttelt.

De omgreppelde weg verandert in een holle weg, en de holle weg verandert in een kloof tegen de tijd dat de Landgraaf het Molsbos bereikt.

We zijn nu in de gelijknamige gemeente. Elke kilometer kom je het versleten bord tegen met 'Landgraaf, archeologisch monument'. Hij snijdt hier door een groene corridor die kilometers de bebouwing in gaat, zonder dat je wegen kruist. Links, verscholen tussen het groen, liggen villa's van de lokale happy few.

Bij een parkbankje eindigt de natuur abrupt. Auto's rijden langs en je kijkt recht in het smoel van een nieuwbouwwijk. De Landgraaf stopt, maar de naam loopt verder. De smetteloze nieuwbouwstraat aan de overkant van de weg heet Oude Landgraaf.

Als je hier rechtdoor loopt, kom je na enige onoverzichtelijke kilometers op het Duitse deel. Maar deze Alleegraaf loopt grotendeels over een militair vliegveld. Bovendien valt de avond en mijn vermoeide benen willen zich ontspannen op een treinbank.

Het is nog dik kwartier stevig doorstappen langs de autoweg naar het station van Landgraaf. Net als ik arriveer, komt de trein aan. De straatlichten floepen aan op het moment dat de conducteur op zijn fluitje blaast. Elk uur zonlicht is benut; tevreden leun ik achterover. ■

Met dank aan het Stadsarchief

Informatie

Afgezien van het schetsje bij dit artikel, bestaat er geen kaart van de hele Landgraaf. De Landgraaf is met enige moeite te bewandelen door te zoeken, te vragen, en vol te houden. Wie zoals ik de hele Landgraaf wil lopen, moet ruim 15 kilometer afleggen door flink heuvelachtig terrein. De belasting is te vergelijken met een dubbele afstand door vlak terrein.

Het Bezoekerscentrum Schrieversheide, aan de Schapenkooiweg in Heerlen, is elke dag open. Een ideale tussenstop, met betaalbare consumpties. Je kunt er een wandelkaart kopen van de Brunssummerheide; de Landgraaf staat erop.

Het best beloofbare deel van de Landgraaf ligt tussen dit bezoekerscentrum en het dorp Landgraaf. Het best kun je beginnen bij de straat Oude Landgraaf in Landgraaf. Dan loop je de minste kans om te verdwalen. Je eindigt dan bij het bezoekerscentrum, na 6 zeer onderhoudende kilometers.

organiseren van het gouden jubileum. Daar paste de route uitstekend in.' Zo werd het Van Heekpad geboren en meteen tot jubileum-activiteit verheven, naast een tentoonstelling over onder meer leven en werk van Van Heek (tot en met 15 september).

De schrijver heeft zich er bepaald niet vanaf gemaakt. De dikke wandelgids geeft gedegen achtergrondinformatie over geschiedenis, landschap, flora, fauna, dorpen en kastelen van Gelre. Wat mij vooral zo aantrekt zijn de handgetekende routekaartjes en illustraties zoals je ze veel aantreft in Engelse wandelgidsjes. Het kan bijna niet anders of Van Ommen is een liefhebber van de Long Distance Footpaths.

De route is niet gemarkeerd en in twee richtingen beschreven. Wat dat betreft lijkt de gids op een gestandaardiseerde LAW-gids. Door allerlei af- en doorsteekjes kan deze drie- of vier-daagse tocht ook opgedeeld worden in vijf rondwandelingen voor de automobiele wandelaar. Gezien de geringe afstanden tussen de campings ligt het wandelen met kinderen voor de voet.

Achterin de gids vindt men een uitvoerige lijst met adressen en telefoonnummers van campings. Voor die van de pensions, B&B's en hotels wordt men naar de VVV's verwezen. De praktische informatie over treinen en bussen ziet er eveneens gedegen uit. Een aanrader voor 'te voeters', deze streek-wandelgids! (VM)

Ruud van Ommen, Van Heekpad. Een cultuur-historische rondwandeling in de Gelderse Poort.

Uitgeverij: Wegtam, Amstelveen april '97, 164 p, A5-formaat, ill. en kaarten in zwart-wit, ISBN 90 75761015, ca. f 28,-. Verkrijgbaar bij o.m. de gespecialiseerde boekhandel, de plaatselijke VVV's en de kastelen Huis Bergh en De Doornenburg.

vervolg op pag. 18

